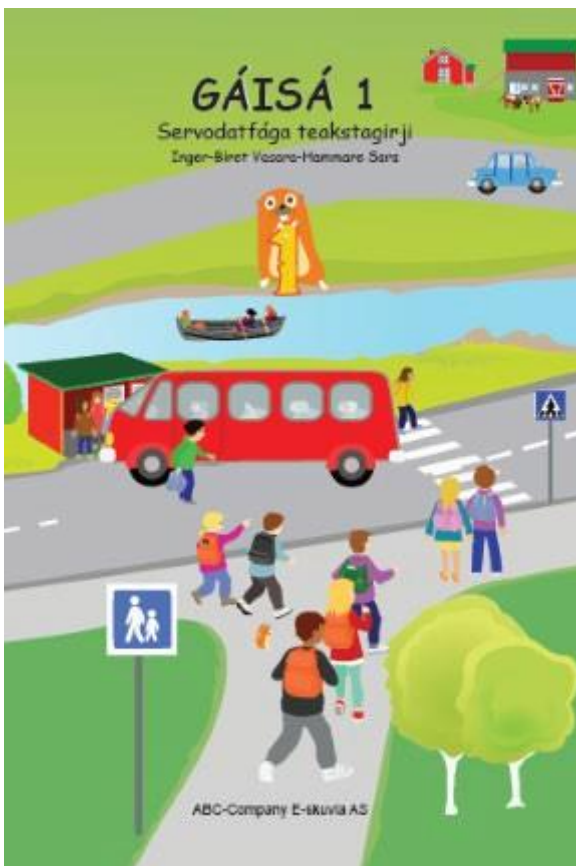

Inger-Biret Vasara-Hammare Sara

Gáisá 1

servodatfága - oahpaheaddjibagadus

Fága relevánsa ja guovddáš árvvut

Guovddášelemeanttat

Imaštallan ja suokkardeapmi

Oahppit galget imaštallat, reflekteeret ja árvvoštallat mo badjána máhttu servodaga birra ovdal ja dál. Oahppit galget beassat leat diehtoáŋgirat ja aktiivvalaččat ohcat ja hábmet máhtu okto ja earáiguin sihke luohkkálanjas ja dan olggobealde. Dasa lassin galget oahppit háhkat ja geavahit dieđuid iešguđetlágan historjjálaš, geográfalaš ja servodatmáhtolaš gálduin fuomášuhttit beliid iešguđet servodagain, iešguđet áiggiin ja iežaset eallimis. Sii galget maddái máhttit kritihkalaččat árvvoštallat leat go gáldut luohtehahttit ja áigeovdilat.

Servodatkritihkalaš jurddašeapmi ja oktavuodát

Oahppit galget áddet oktavuodaid gaskal geográfalaš, historjjálaš ja dálááiggi beliin ja mo dát bealit sierra dahje ovttas leat váikkuhan ja váikkuhit olbmuid ja servodagaide. Oahppit galget áddet luonddu ja servodaga lotnolas váikkuheami. Sii galget oaidnit mo ovdáneamis vássánáiggis ledje sihke boatkat ja jotkkolašvuohta ja mii dat váikkuhii rievdadusaide, ja maddái ovdánahttit historjjálaš empatiija. Oahppit galget analyseret mo fápmu ja fápmooktavuodát leat váikkuhan ja váikkuhit iešguđet beliide servodagas. Sii galget árvvoštallat máhtu, dáhpáhusaid ja fenomenaid iešguđet perspektiivvain ja reflekteeret manne olbmot leat välljen ja ain välljejit iešguđet láhkai.

Demokratiijaáddejupmi ja searvan

Oahppit galget áddet mo geográfalaš, historjjálaš ja dálááiggi bealit leat bidjan ja bidjet eavttuid vejolašvuodaide mat olbmui leat leamaš ja leat ovttasbargat, organiseret ja dahkat mearrádusaid iešguđet servodagain. Oahppit galget áddet erohusaid riikkain go lea sáhka stivrenvuogis ja olmmošvuoigatvuodaid ja minoritehtaid bearráigeahččamis, ja sii galget oaidnit mo erohusat leat váikkuhan ja váikkuhit olbmuid eallimii ja váikkuhanvejolašvuhtii. Sii galget áddet manne riiddut leat čuožžilan ja čuožžilit, ja mo dat leat giedahallojuvvon ja giedahallojuvvojit. Oahppit galget oažžut hárvaneami mo demokratiija doaibmá praksisas vai sáhttet váikkuhit

servodathábmemii. Dán guovddášeameantta sisdoalu galgá geahččat iešguđet perspektiivvaid vuodul, báikkálaš dásis globála dássái, ja eamiálbmot- ja minoritehtaperspektiivvain, mas deattuha vássánáiggi, dálááiggi ja boahtteáiggi.

Guoddevaš servodagat

Oahppit galget áddet mo geográfalaš, historjjálaš ja dálááiggi bealit leat bidjan ja bidjet eavttuid dasa mo olbmot leat gokčan ja gokčet iežaset dárbbuid, ja mo resurssat iešguđet servodagain leat juhkkujuvvon ja juhkkujuvvojit. Dat mearkkaša oaidnit dan ahte geográfalaš girjáivuolta ja variašuvdna leat birgenlági vuodđu. Oahppit galget áddet guoddevaš ovdáneami ekonomalaš, biraslaš ja sosiála dimenšuvnnaid ja dáid oktavuodaid. Sii galget áddet mo rievdadusat vássánáiggis leat váikkuhan dán golmma dimenšuvdnii ja nu maiddái man guoddevaččat iešguđet servodagat leat. Oahppit galget oaidnit ahte olbmuid resursageavaheamis leat leamaš ja leat váikkuhusat, ja máhttit árvvoštallat doaibmamolssaevttuid guoddevaš ovdáneapmái individuála, nationála ja globála dásis. Guoddevaš ovdáneami servodatfágas galgá geahččat iešguđet perspektiivvaid vuodul, báikkálaš dásis globála dássái, ja eamiálbmot- ja minoritehtaperspektiivvain, mas deattuha vássánáiggi, dálááiggi ja boahtteáiggi.

Identitehtaovdáneapmi ja searvevuolta

Oahppit galget áddet mo olbmot ovdánahttet identitehta ja gullelašvuoda, ja mo sii ovttasdoibmet earáiguin. Sii galget áddet manne olbmot háliidit eallit servodagas, ja mo geográfalaš, historjjálaš ja dálááiggi bealit váikkuhit identitehtaovdáneapmái. Dása gullet iešguđet perspektiivvat das mii buorre eallin sáhtta leat, ja ahte oahppit ovdánahttet sihke historjádihtomielašvuoda ja čadahandáiddu go áddejit iežaset vássánáiggi, dálááiggi ja boahtteáiggi bokte.

Fágaidrasttildeaddji fáttát

Álbmotdearvvašvuoda ja eallinhálddašeapmi

Servodatfágas álbmotdearvvašvuoda ja eallinhálddašeami fágaidrasttildeaddji fáttás galget oahppit šaddat dihtomielaččat iežaset identitehtii ja identitehtaovdáneapmái ja áddet indiviidu iešguđet searvevuodaid oassin. Áddet mo ovttasdoaibman earáiguin, maiddái digítálaččat, váikkuha gaskavuodaide ja gullelašvuhtii lea maiddái oassin fága gelbbolašvuodas. Fága galgá váikkuhit dasa ahte oahppit máhttet dahkat buriid válljemiid

eallimis ja gieđahallat hástalusaid mat gullet seksualitehtii, persovnnalaš ekonomiijai, gárrenmirkkuide, olggobealvuhtii ja digitála ovttasdoaimmami. Fága galgá maiddá leat mielde hábmemin áddejumi, árvvusatnima ja gierdavašvuođa girjávuhit, earáid árvvuide ja eallinvállejumiide, ja addit perspektiivvaid dasa mii buorre eallin sáhtá leat. Fága bokte galget oahppit máhtit identifiseret guovlluid gos olmmošárvu áitojuvvo, ovdamearkka dihtii olmmošgávppašemi ja dáláiggi šlávavuohka oktavuodas, ja fuomášit doaibmajuid mat áimmahuššet olbmuid vuodđodárbbuid.

Demokratiija ja mielborgárvuohka

Servodatfágas demokratiija ja mielborgárvuohka fágaidrasttildeaddji fáttás galget oahppit ovdánahttit máhtu ja gálggaid vai sáhttet hábmet demokrátalaš proseassaid ja searvat daidda. Fága galgá váikkuhit dasa ahte oahppit ovdánahttet máhtu ja áddejumi demokrátalaš árvvuide ja prinsihpaide. Oahppit galget maiddá áddet demokrátalaš ásašusaid ovdáneami Sámis, ja mo siida lea leamaš ja lea ain okta vuohki organiseret iežas demokrátalaččat. Dát guoská maiddá sápmelaččaid doarjagii riikkaidgaskasaš eamiálbmotovttasbargguin ja riikkaidgaskasaš soahpamušain ja konvenšuvnnaid mearkkašumis demokrátalaš ovdáneapmái. Barggadetiin servodatfágain galget oahppit jurddašit kritihkalaččat, váldit iešguđet perspektiivvaid, gieđahallat digaštallamiid ja čájehit aktiiva mielborgárvuohka. Servodatfága galgá váikkuhit dasa ahte oahppit máhttet searvat demokratiijai ja viidasit ovdánahttit dan ja eastadit ekstrema miellaguottuid, ekstrema daguid ja terrorismma. Máhttu terrordagu birra Norggas suoidnemánu 22.b. 2011 galgá leat oassin oahpahas dán birra.

Guoddevaš ovdáneapmi

Servodatfágas guoddevaš ovdáneami fágaidrasttildeaddji fáttás galget oahppit áddet sosiála, ekonomalaš ja biraslaš beliid oktavuodaid guoddevašvuodas. Servodatfága galgá váikkuhit dasa ahte oahppit áddejit ahte olbmuid resursageavaheamis leat ja leat leamaš váikkuhusat báikkálaččat, regionálaččat ja globálaččat. Máhttu luonddu ja servodaga oktavuodaid birra, mo olbmot váikkuhit dálkkádahkii ja birrasii, ja mo birgenláhki, eallinvuohki ja demografiija gullet oktii, buorida dán áddejumi. Mo luondu áddejuvvo ja hálddašuvvo Sámis vássánáiggi ja dáláiggi gullá dása. Guoddevaš ovdáneapmi sihke báikkálaš, nátionála ja globála dásis lea sorjjavaš demokrátalaš rámmain, aktiiva mielborgáriin ja solidaritehta dálá ja boahttevaš buolvvaiguin. Servodatfágas oahppit galget reflekteret ja ságaškuššat dilemmaid ja gealdagasoktavuodaid mat gullet guoddevaš ovdáneami iešguđet dimenšuvnnaide ja oaidnit ahte sihke olbmuid ja servodaga daguin lea mearkkašupmi.

Vuodđogálggat

Njálmmálaš gálggat

Njálmmálaš gálggat servodatfágas mearkkašit ahte máhtá guldalit, dulkot, sátnádit ja ovddidit oaiviliid, addit responssa ja digaštallat earáiguin. Áddet earáid oaiviliid ja jearrat čielggadeaddji ja čieknudeaddji gažaldagaid gullet maiddá dása. Njálmmálaš gálggaid gullá maiddá searvat njálmmálaš muitalanárbevrrui vai ádde sámi servodaga ja kultuvrra. Njálmmálaš gálggaid ovdánahttin vuolga iežas oaiviliid ovdanbuktimis, vurrolagaid sáni saji váldimis, guldaleamis ja addimis earáde responssa, dasa ahte váldit iešguđet perspektiivvaid

ja vuoduštit ákkastallama stuorát sivvaoktavuodain. Ovdánahttin mearkkaša dasto eanet mitalit oktavuodaid birra, ságaškuššat fágalaš gažaldagaid ja giedahallat eanet kompleksa dieđuid ja áddet mo iešguđet ovdanbuktinvuogit váikkuhit sisdollui ja vuostáiváldái.

Máhttit čállit

Máhttit čállit servodatfágas mearkkaša plánet, hábmet ja giedahallat teavsttaid mat leat heivehuvvon čállinulbmili. Dat mearkkaša maiddá juogadit, gaskkustit ja ovdanbuktit máhtu ja dieđuid čálalaččat ja geavahit servodatfágalaš doahpágiid, hukset ákkastallama ja suokkardit ja problematiseret servodatfágalaš fáttáid. Dasto mearkkaša dat máhttit duodaštit ja ovdanbuktit servodatfágalaš guorahallamiid bohtosiid čálalaččat. Čállingálggaid ovdánahttin fágas vuolgá álkes fáktacealkágiid ja gažaldagaid sátnádeamis ja gálduide čujuheamis, dasa ahte čállit fágateavsttaid, ságaškuššat čuolmmaid ja čujuhit eanet kompleksa gálduide.

Máhttit lohkat

Máhttit lohkat servodatfágas mearkkaša suokkardit, dulkot ja reflekeret kritihkalaččat iešguđet historjjálaš, geográfalaš ja servodatmáhtolaš gálduid. Dasto mearkkaša dat gávdnat dieđuid ja dihtomielalaččat välljet ja hilgut iešguđet gálduid. Máhttit lohkat mearkkaša reflekeret mo vuolggasadji ja perspektiiva váikkuhit iešguđet gálduide, dovdát ákkastallama ja earuhit oaviliid, fáktaid ja čuočuhusaid. Lohkangálggaid ovdánahttin fágas vuolgá moatti heivehuvvon gáldu geavaheamis, dasa ahte heivehuvvon gáldu ieš gávdnat ja buohtastahttit dieđuid stuorát gálduid gaskkas mat leat eanet kompleksa.

Máhttit rehkenastit

Máhttit rehkenastit servodatfágas mearkkaša máhttit háhkat, giedahallat, analyseret ja árvvoštallat loguid ja stuorra diehtohivvodaga konteavstta vuodul vai sáhttet oavvildit juoga servodatáššiid birra. Dasto mearkkaša dat geavahit áigelinnjaid ja mihttolávid suokkardit ja ovdanbuktit historjjálaš ja geográfalaš beliid ja oaidnit oktavuodaid. Máhttit bargat čuolmmaiguin mat gullet ekonomiijai ja golahussii, ja dáid oktavuodaide, gullá maiddá dasa. Rehkenastingálggaid ovdánahttin fágas vuolgá konkrehta ja álkes tabeallaid ja gráfalaš ovdanbuktimiid dulkomis, dasa ahte kombineret ja analyseret stuorát diehtohivvodaga ja oaidnit rievdadusaid áiggi badjel.

Digitála gálggat

Servodatfágas lea erenoamáš ovddasvástáduš dasa ahte oahppit ovdánahttet digitála mielborgárvuoda. Digitála gálggat servodatfágas mearkkašit máhttit geavahit digitála reaidduid gávdnat, giedahallat ja navigeret digitála gálduin, leat kritihkalaš digitála gálduide ja välljet áigequovdilis dieđuid. Lea maiddá sáhka máhttit gulahallat, ovttasbargat ja hábmet digitála buktagiid ja čuovvut neahttavuđot gulahallama, personsuodjalusa ja dahkivuogavuođa njuolggadusaid ja norpmaid. Gálga mearkkaša maiddá áimmahuššat diehtosihtkarvuoda. Digitála gálggaid ovdánahttin vuolgá digitála resurssaid suokkardeamis ja geavaheamis, dasa ahte iešheanaláččat ohcat ja välljet dieđuid ja čájehit buriid digitála árvvoštallannávccaid go vällje dieđuid, geavaha digitála resurssaid ja gulahallá digitálalaččat.

Gealbomihttomearit ja árvvoštallan

Gealbomihttomearit 2. ceahki maŋŋá

Oahpahusa mihttomearri lea ahte oahppi galgá máhttit

- ovdánahttit ja ovdanbuktit servodatfágalaš gažaldagaid
- ságastallat mo iešguđet norgga ja sámi gáldut, maiddái mitalusat ja kárttat, sáhttet addit dieđuid servodatfágalaš áššiin
- suokkardit ja válldahit kulturmuittuid ja kultur- ja luonddueanadaga lagašbirrasis
- suokkardit ja ovdanbuktit mo olbmot elle ovttá-guovtti buolvva dassái
- reflekteeret manne olbmuin leat iešguđet oaivilat ja välljejit iešguđet láhkai
- ságastallat ustivuoda ja gullevažvuoda birra ja mii váikkuha gaskavuodaide
- válldahit girjáivuoda ja ovttáárvosašvuoda Sámis ja addit ovdamearkkaid daidda ja seammás deattuhit sámi fuolkevuoda ja iešguđet bearašhámiid ja álbmotčearddaid
- suokkardit ja addit ovdamearkkaid dasa mo olbmot váikkuhit dálkkádahkii ja birrasii, ja duodaštit mo váikkuhusat oidnojit lagašbirrasis
- ovdanbuktit ja addit ovdamearkkaid vuoigatvuodaide mat mánáin leat Norggas ja máilmmis, ja maid mánát sáhttet dahkat jus dát vuoigatvuodat rihkkojuvvojit
- suokkardit ja addit ovdamearkkaid dasa mo mánát sáhttet váikkuhit mearrádusaide ja ovttasbargat demokrátalaš proseassaid hárrái
- ságastallat digitála ovttasdoaimbama vejolašvuodaide ja hástalusaid birra
- ságastallat dovdduid, rupmaša, sohkaheali ja seksualitehta birra, ja mo iežas ja earáid rájaid sáhtta čájehit ja árvvusatnit
- suokkardit ja addit ovdamearkkaid dasa mo olbmot iešguđet osiin máilmmis váikkuhit guhtet guoimmiset eallimiid

Jahkeplána

Jahkeplána lea evttohus ja das soahttat gávdnat jurdagiid das mo don hábmet oahpahusa oahppojaigi áigge ja makkár konkrehta doaimmaid don čanat oahpahušii.

Vahk-ku	Fáddá	Doaimmat
34	Skuvlii álgín Oahpásnuvvat Rutiinnat	Oahpásmuvvat eará ohppiiguin, oahpaheddjiiguin ja skuvlavisttiiguin. Ságastallat huva čájeheami ja gierdavašvuođa birra ja mo eastadit givssideami
35	Mu skuvla	Oahpásmuvvat skuvlalanjaide, girjerádjosi, vuojadihallii ja muđui skuvlašilljui.
36	Njuolggadusat	Oahppat ja dovdat skuvlanjuolggadusaid.
37	Fáddarat	Deaivvadit fáddariin dávjá olles skuvlajagi.
38	Skuvllas oahppá ollu	Váldit ovddasvástádusa nu ahte šaddá buorre oahppobiras.
39	Skuvlageaidnu	Mii lohkat gallis leat johtimin johtolagas ja merket skovváii gallása mii oaidnit. Mii ráhkadit várdosa, mii čájeha johtaleddjiid, geaid mii leat lohkan. Ságastallat luohkás johtaleddjiid birra.
40	Olgoskuvla	Juohke sajis leat njuolggadusat, čálatkeahtes njuolggadusat. Olmmošvierru. Olmmaivuohta.
41	Mun	Nannet iešdovddu. Oahppat bargat iešheanaláčat.
42	Mu riegádanbeaivi	Ráhkadit seaidnegovvan riegádanbeaivvikaleandara. Henget dan luohkkálatnjii.

43	Mu bearaš	Mii tevdnet dávvalii dahje čuovgaávkii gova bearrašis - stuora ja unna oappáid ja vieljaid. Ságastallat movt lea go leat oappát ja vieljat, ja go bearaš rievdá. Lohkat "muitalusgirjjážiid", maid oahppit leat čállán.
44	Mu sohka	Ráhkadit sohkamuoja.
45	Ráfi	Ságastallat huva čájeheami ja gierdavašvuoda birra ja mo eastadit givssideami
46	ON-beaivi	Ivdnet ON-leavgga ja ráhkadit seaidnegova.
47	Mun liikon stoahkat	Fuomášit stohkosa masa ráhkada ieš njuolggadusaid.
48	Mun máhtán	Nannet iešdovddu ja muitalit ahte juohkehaš máhttá juoidá.
49	Mu orrunsadji	Tevdnet iežas viesu. Čállit ruovttubáikki nama. Oahppit ohppet iežaset suohkana/gieldda birra. Gávdnet iežaset báikki kárttas. Bidjet nama kártii. Ságastallat movt mii jáhkkit ahte lea iešguđet báikkiin. Oahppat mii fylka lea. Mii lea erenoamáš min orrunguovllus. Mii tevdnet ja čállit. Oahppat min riikka birra, gos dat lea kárttas. Bidjat nama ruovttubáikái ja merket kártii ruovttubáikki, ruovttugieldda ja iežas riikka. Tevdnet ja modelleret.
50	Juovllat	Ráhkadit juovlahearvva.
51	Juovllat ovdal ja dán áigge	Fitnat boarrásiidsiidnas. Ráhkadit juovlahearvva.
1	Ođđa jahki	Mii ságastallat maid mii jáhkkit dáhpáhuvvat ođđajagis.
2	Jahki ja mánut	Oahppat ahte jagis leat 12 mánu, 52 vahkku ja 8 jahkeáigodaga.
3	Jahkeáigodagat	Oahppat ja deavdit sámejahkeáigodaga kalendarii.
4	Sápmelaččat	Oahppat sápmelaččaid ja sámi álbmotbeaivvi birra.
5	Sápmelaččat miehtá Sámi	Sámit orrot njealji riikkain. Rájit sirrejit sámiid.

6	Sámi álbmotbeaivi	Oahpásmuvvat sámi leavgga ivnniiguin.
7	HISTORJÁ Mo dološ áigge elle?	Makkár lei eallin “dološ áiggi”? Mii váldit mielde boares dinggaid ruovttus ja mitalit luohkás dingga birra. (unna museaš) Mitalit ja čállit mitalusaid olbmuid birra dološáiggi ja hupmat erohusaid birra ja sullasašvuodaid birra ovdal ja dál.
8	Mo dološ áigge johte?	Mii geahččat boares dinggaid ja geahččalit áddet mo dat leat geavahuvvon. Oahppit mitalit maid leat ruovttus gullan. Mainna áhkut/ádját ja máttaráhkut/-ádját elle. (fidnut, dáhpáhusat, sohkamuitalusat)
9	Mo dološ áigge stohke ja vázze skuvlla?	Mii oahppat muhtun máidnasiid, myhtaid ja mitalusaid. Ráhkadit álkes rollaspealuid daid vuodul.
10	GEOGRAFIJA	Oahppat sáni geografija
11	Min guovlu	Oahppat čállit iežas báikki nama.
12	Min suohkan/ gielda	Oahppat iežas suohkanmearkka.
13	Eanadagat	Oahppat makkár eanadagat leat mis Sámis.
14	Miessemánu 17. beaivi	Oahppat Norgga leavgga ivnniid.
15	Barggut siste	Oahpásmuvvat iešguđet lágan bargguide, maid siste barget
16	Barggut olgun	Oahpásmuvvat iešguđet lágan bargguide, maid olgun barget
17	Media	Oahppat makkár iešguđetlágan mediat leat
18	Sámi áviissat ja bláđit	Diehtit makkár sámi áviissat mis leat Sámis.
19	Girjerádjju	Diehtit gos girjerádjjosat leat du guovllus. Fitnat skuvlagirjerájus.